



Sygn. akt III CSK 149/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 kwietnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Beata Janiszewska (przewodniczący)

SSN Marcin Krajewski (sprawozdawca)

SSN Joanna Misztal-Konecka

w sprawie z powództwa Syndyka masy upadłości Centrum [...] sp. z o.o.

w upadłości likwidacyjnej w S.

przeciwko P. S.A. w W.

przy uczestnictwie interwenienta ubocznego M. Ł.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 4 kwietnia 2019 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 4 listopada 2016 r., sygn. akt I ACa [...],

1) oddala skargę kasacyjną,

**2) zasądza od Syndyka masy upadłości Centrum [...] sp. z o.o.
w upadłości likwidacyjnej w S. na rzecz P. S.A. w W. kwotę
2.700,- (dwa tysiące siedemset) złotych tytułem zwrotu kosztów
postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Pozwem z 31 marca 2014 r. Syndyk Masy Upadłości Centrum [...] sp. z o.o. w upadłości likwidacyjnej w S. zażądał zasądzenia od P. S.A. w W. kwoty 109.000,- zł z odsetkami i kosztami procesu, powołując się na bezskuteczność wobec masy upadłości czynności upadłego w postaci zapłaty na rzecz pozwanej kwoty dochodzonej pozwem. Jako podstawę żądania powód wskazał art. 127 prawa upadłościowego i naprawczego (obecnie „prawo upadłościowe”, dalej: „p.u.n.”).

Pismem z 14 października 2014 r. do procesu w charakterze interwenienta ubocznego po stronie pozwanej przystąpił M. Ł..

Wyrokiem z 24 marca 2016 r. Sąd Okręgowy w K. oddalił powództwo.

Sąd ten ustalił, że 20 stycznia 2012 r. między pozwaną spółką a M. Ł. została zawarta „umowa wstępna kupna-sprzedaży”, na podstawie której strony zobowiązały się do zawarcia w terminie do 20 lipca 2012 r. umowy sprzedaży samochodu O. na rzecz M. Ł. za cenę 109.000,- zł. Następnie, 23 stycznia 2012 r. Centrum [...] sp. z o.o. w S. (dalej „C.”) zawarło z M. Ł. „umowę inwestycyjną”, na podstawie której zobowiązało się zainwestować powierzone środki pieniężne M. Ł. w kwocie 27 250,- zł, a następnie wpłacić na rzecz pozwanej środki pieniężne w wysokości odpowiadającej cenie samochodu. W dniu 27 stycznia 2012 r. C. wpłaciło pozwanej kwotę 5.000,- zł tytułem zaliczki za wymieniony samochód, a następnie 27 lipca 2012 r. C. przekazało pozwanej w imieniu M. Ł. kwotę 104.000,- zł tytułem pozostałej należności. W obu przypadkach w tytule przelewu wskazano numer faktury, a także podano, że wpłata następuje w imieniu M. Ł.. Pozwana spółka nie wiedziała o umowie między C. a M. Ł.. W dniu 27 grudnia 2012 r. złożono wniosek o ogłoszenie upadłości C., która została ogłoszona 3 lipca 2013 r.

Mając na uwadze tak ustalony stan faktyczny, Sąd Okręgowy uznał, że uiszczając cenę za pojazd, C. w istocie dokonało rozporządzenia na rzecz M. Ł., a nie na rzecz strony pozwanej, co wyklucza stosowanie art. 127 ust. 1 p.u.n. w relacji między C. a pozwaną. Zawartej umowy inwestycyjnej nie można traktować jako umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, gdyż beneficjentem

wynikającego z niej świadczenia był w rzeczywistości M. Ł., a strona pozwana nie mogła na podstawie tej umowy domagać się zapłaty za samochód. Przyjęciu konstrukcji umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej sprzeciwiać ma się również fakt, że dopiero wpłata kwoty potrzebnej do pokrycia ceny samochodu implikowała zawarcie ostatecznej umowy sprzedaży pojazdu między pozwaną a M. Ł. - wcześniej między nimi nie istniał stosunek prawny obligujący do wydania pojazdu i zapłaty za niego, a co najwyżej obowiązek zawarcia umowy przyrzeczonej. Zdaniem Sądu Okręgowego w stanie faktycznym sprawy nie doszło również do wykorzystania konstrukcji przekazu, gdyż przekaz jest jednostronną czynnością prawną, a między M. Ł. a C. doszło do zawarcia umowy. Oceniając bezprawność wzbogacenia z racji dysproporcji świadczeń w rozumieniu art. 127 ust. 1 p.u.n., należy uznać, że wzbogacenie nastąpiło jedynie w stosunku między M. Ł. a C.. Świadczenie na rzecz pozwanej spółki było natomiast ekwiwalentne, gdyż zapłacona kwota nie odbiega rażąco od wartości pojazdu. Czynnością prawną, wskutek której doszło do nieekwiwalentnego rozporządzenia przez upadłego, była umowa inwestycyjna, a nie zapłata na rzecz pozwanej. Zdaniem Sądu Okręgowego podstawą roszczenia powoda nie mogą być również przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, gdyż wobec wydania pojazdu M. Ł. nie może być mowy o wzbogaceniu po stronie pozwanej spółki.

Apelacja powoda od tego rozstrzygnięcia została oddalona zaskarżonym wyrokiem Sądu Apelacyjnego w [...], który przyjął za własne ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy i w całości podzielił wyrażone przez ten Sąd poglądy prawne. Zdaniem Sądu odwoławczego między C. a pozwanym nie doszło do żadnej czynności prawnej, a dokonana na tej linii zapłata nie jest czynnością prawną, a faktyczną, do której nie ma zastosowania art. 127 p.u.n. Umowa inwestycyjna nie zawierała elementów niezbędnych dla konstrukcji umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, a w szczególności żadna z jej stron nie była obciążona obowiązkiem ujawnienia pozwanej przyczyn, które obligowały C. do świadczenia na rzecz pozwanej. W tym stanie rzeczy świadczenie powinno być oceniane wyłącznie przez pryzmat art. 356 § 2 k.c. Nawet jednak gdyby przyjąć konstrukcję umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, żądanie uznania

czynności za bezskuteczną nie może dotyczyć tylko jednej umowy, gdyż pozostaje to w sprzeczności z istotą stosunku trójstronnego.

Powód zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, zarzucając mu naruszenie prawa materialnego, tj.:

1) art. 393 § 1 k.c. poprzez jego niezastosowanie wskutek wadliwego uznania, że umowa inwestycyjna między C. a M. Ł. nie była umową o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, mimo zastrzeżenia w niej, iż świadczenie w postaci zapłaty 109.000 zł C. spełni bezpośrednio na rzecz pozwanej, a także wskutek wadliwego uznania, że konieczną przesłanką umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej jest wiedza tej osoby o zawartej umowie oraz ujawnienie przyczyn, które obligowały dłużnika do spełnienia świadczenia na rzecz osoby trzeciej;

2) art. 127 ust. 1 p.u.n. poprzez jego niezastosowanie w wyniku błędnego przyjęcia, że zapłata dokonana przez C. na rzecz pozwanej jest czynnością faktyczną, a nie prawną;

3) art. 134 ust. 1 w związku z art. 127 ust. 1 p.u.n. poprzez jego niezastosowanie wskutek wadliwego przyjęcia, że w sprawie nie mamy do czynienia z umową o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, a w konsekwencji, że między C. a pozwaną spółką nie istniał węzeł obligacyjny, który można by oceniać w kategoriach art. 127 ust. 1 p.u.n.;

4) art. 393 § 3 k.c. w zw. z art. 359 § 2² k.c. poprzez jego niezastosowanie w sytuacji, w której kwoty ustalone w umowie inwestycyjnej, a także wypłacone przez C. były odsetkami od wpłaconego przez M. Ł. kapitału i znacznie przekraczały wartości określone w art. 359 § 2¹ k.c.

W związku z tym powód wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i jego zmianę przez zasądzenie od pozwanej spółki na rzecz powoda całej dochodzonej kwoty wraz z odsetkami i kosztami postępowania, ewentualnie o uchylenie tego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania.

Pozwany wniósł o odmowę przyjęcia skargi do rozpoznania, ewentualnie o jej oddalenie i zasądzenie kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu kasacyjnym według norm przepisanych.

W sprawie wyraził pogląd Prokurator Generalny, który uznał, że skarga nie powinna zostać uwzględniona.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie zasługuje na uwzględnienie, mimo zasadności niektórych podniesionych w niej zarzutów.

Wbrew wnioskowi przyjętemu przez Sąd Apelacyjny, umowę inwestycyjną zawartą między C. a M. Ł. należy uznać za umowę o świadczenie na rzecz osoby trzeciej w rozumieniu art. 393 k.c. Podobne umowy zawierane przez C. były już kilkakrotnie przedmiotem oceny Sądu Najwyższego i za każdym razem kwalifikowano je w taki sposób (zob. wyr. SN z 27 lipca 2016 r., V CSK 605/15; wyr. SN z 22 marca 2017 r., III CSK 112/16; wyr. SN z 13 kwietnia 2017 r., III CSK 122/16, OSNC 2018, nr 2, poz. 22; wyr. SN z 30 listopada 2017 r., IV CSK 26/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 107; wyr. SN z 20 grudnia 2017 r., I CSK 187/17; wyr. SN z 21 grudnia 2017 r., III CSK 344/16). W orzeczeniach tych trafnie podkreśla się, że umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej stanowi zastrzeżenie dodane do stosunku zobowiązaniowego między wierzycielem a dłużnikiem, którego rola polega między innymi na ułatwieniu obrotu przez skrócenie drogi świadczeń, poprzez "przeadresowanie" świadczenia należnego wierzycielowi na osobę trzecią. Spełniając świadczenie bezpośrednio na rzecz osoby trzeciej, dłużnik doprowadzi nie tylko do wygaśnięcia zobowiązania w stosunku łączącym go z wierzycielem (stosunku pokrycia), ale również w stosunku łączącym wierzyciela z osobą trzecią (stosunku waluty), jeżeli - co jest regułą - przed spełnieniem świadczenia wierzyciela łączyło zobowiązanie z osobą trzecią. Dopuścić należy jednak również takie sytuacje, w których odpowiedni stosunek prawny w ramach stosunku waluty powstaje dopiero w chwili spełnienia przez dłużnika świadczenia na rzecz osoby trzeciej. Generalnie ważność i treść stosunku waluty nie ma wpływu na skuteczność umowy o świadczenia na rzecz osoby trzeciej.

Mając na uwadze powyższe, należy uznać, że umowa inwestycyjna z 23 stycznia 2012 r. miała wszelkie cechy umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej. Wynikające z niej świadczenie w postaci zapłaty C. miało bowiem spełnić bezpośrednio na rzecz pozwanej spółki. Zgodnie z powyższymi uwagami nie ma tu znaczenia podnoszony przez Sąd Okręgowy fakt, że dopiero spełnienie świadczenia przez C. doprowadziło do powstania zobowiązania z tytułu sprzedaży w ramach stosunku waluty. Zastrzeżenia budzi także argument, zgodnie z którym z umowy inwestycyjnej nie wynikało żadne roszczenie przysługujące pozwanej spółce. Z art. 393 § 1 k.c. wynika, że skutkiem zawarcia umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej jest co do zasady powstanie bezpośredniego roszczenia po stronie osoby trzeciej. O tym, czy pozwanej spółce przysługiwało takie roszczenie, można więc rozstrzygnąć dopiero po ustaleniu, czy zawarta umowa miała charakter umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej. Odwrotna kolejności wnioskowania sprawia, że założenie o braku roszczenia po stronie pozwanej zostaje przyjęte w sposób dowolny.

Zastrzeżenia budzi także argument, zgodnie z którym o braku możliwości zakwalifikowania umowy inwestycyjnej jako umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej przesądzać ma to, że żadna z jej stron nie miała obowiązku ujawnienia pozwanej spółce przyczyn, które obligowały C. do spełnienia świadczenia na rzecz pozwanej. Odnosząc się do tej kwestii, należy wskazać, że poinformowanie osoby trzeciej nie należy do koniecznych przesłanek zawarcia umowy o świadczenie na jej rzecz. Skutek w postaci powstania bezpośredniego roszczenia powstaje niezależnie od tego, czy osoba trzecia o tym wie, czy też wiedzy takiej jej brakuje. Przyznać należy, że wiedza osoby trzeciej jest niezbędna, aby mogła ona oświadczyć, czy chce z zastrzeżenia skorzystać (art. 393 § 2 k.c.), albo też mogła złożyć ewentualne oświadczenie o odmowie przyjęcia korzyści przypadającej jej na mocy umowy. Możliwość złożenia takich oświadczeń nie stanowi jednak elementów konstrukcyjnych umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej.

Za zasadny może zostać również uznany zarzut odnoszący się do błędnej kwalifikacji zapłaty jako czynności faktycznej, a nie czynności prawnej. W orzecnictwie SN zdecydowanie dominuje pogląd, zgodnie z którym zapłata, zarówno gotówkowa jak i bezgotówkowa, jest czynnością prawną (zob. np. wyr.

Z 6 listopada 2009 r., I CSK 154/09, OSNC-ZD 2010, nr C, poz. 70; wyr. z 24 maja 2012 r., II CSK 546/11, OSNC 2013, nr 2, poz. 24; wyr. z 14 listopada 2013 r., IV CSK 157/13) i stanowisko to jest podzielane także w orzeczeniach, które zapadły w sprawach z udziałem powoda w stanach faktycznych analogicznych do stanu niniejszej sprawy (wyr. SN z 13 kwietnia 2017 r., III CSK 122/16, OSNC 2018, nr 2, poz. 22; wyr. SN z 30 listopada 2017 r., IV CSK 26/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 107; wyr. SN z 20 grudnia 2017 r., I CSK 187/17; wyr. SN z 21 grudnia 2017 r., III CSK 344/16).

Przyjęcie, że w niniejszej sprawie umowa inwestycyjna miała charakter umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, a także, że dokonana przez C. zapłata była czynnością prawną, nie sprawia jednak, że zapłata ta spełnia przesłanki określone w art. 127 ust. 1 p.u.n., a skarga kasacyjna jest zasadna. Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną podziela w tej mierze sposób rozumowania przedstawiony w wyroku Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2017 r. (III CSK 122/16, OSNC 2018, nr 2, poz. 22) i podzielony następnie w kilku kolejnych orzeczeniach (wyr. SN z 30 listopada 2017 r., IV CSK 26/17, OSNC 2018, nr 11, poz. 107; wyr. SN z 20 grudnia 2017 r., I CSK 187/17; wyr. SN z 21 grudnia 2017 r., III CSK 344/16). Stosownie do tego uznać należy, że co do zasady czynność rozporządzająca w postaci zapłaty może podlegać ocenie w świetle wymienionego przepisu co do swojej odpłatności lub jej braku. Bezzasadny byłby natomiast pogląd, że fakt umorzenia zobowiązania przez spełnienie świadczenia prowadzi do wniosku, zgodnie z którym spełnienie to jest zawsze czynnością odpłatną. Podobnie odrzucić należałoby też hipotetyczne stanowisko, zgodnie z którym czynność prawna w postaci spełnienia świadczenia z natury wymyka się podziałowi na czynności odpłatne i nieodpłatne. Za tym, że wolą ustawodawcy było, by ocenie pod kątem odpłatności poddać także czynność w postaci spełnienia świadczenia przemawia treść art. 127 ust. 1 p.u.n., w którym mowa jest o czynnościach, którymi upadły rozporządził swoim majątkiem. Czynności rozporządzające są z reguły dokonywane w wykonaniu zobowiązania, a więc są czynnościami spełnienia świadczenia.

Przyjęcie, że w myśl wskazanego przepisu ocenie pod kątem odpłatności podlegają także czynności w postaci spełnienia świadczenia, nakazuje uznać

w ślad za wskazanymi orzeczeniami Sądu Najwyższego, że z reguły o tym, czy są one odpłatne, czy nieodpłatne, będzie decydować treść czynności w postaci zaciągnięcia zobowiązania, co w niniejszej sprawie oznacza umowę inwestycyjną. Z umowy tej wynika zaś jednoznacznie, że wartość świadczenia C. jest znacząco wyższa niż wartość świadczenia M. Ł.. W stanie faktycznym sprawy, ze względu na szczególny trójstronny stosunek, jaki powstał wskutek zawarcia umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, i spełnienie świadczenia bezpośrednio na rzecz pozwanej spółki, analiza ekwiwalentności świadczenia C. musi jednak nastąpić także w ramach stosunku waluty. W innym przypadku mogłoby to prowadzić do poważnego naruszenia interesów majątkowych pozwanej, gdyż spełnienie świadczenia spowodowało po jej stronie istotne skutki w postaci powstania zobowiązania do przeniesienia własności samochodu na M. Ł.. Uwzględnienie stosunku waluty w ramach analizy ekwiwalentności prowadzi do wniosku, że przysporzenie uzyskane przez pozwaną nie było nieodpłatne. Świadczenie w postaci przeniesienia przez pozwaną spółkę własności samochodu na M. Ł. nie było rażąco nieekwiwalentne w rozumieniu art. 127 ust. 1 p.u.n., co ustaliły Sądy rozpatrujące sprawę. Prowadzi to ostatecznie do wniosku, że ocena zapłaty dokonanej przez C. przedstawia się odmiennie z punktu widzenia M. Ł., którego świadczenie wzajemne pozbawione było ekwiwalencji, i z punktu widzenia pozwanej spółki, która spełniła świadczenie ekwiwalentne. Oznacza to, że w sprawie nie doszło do naruszenia art. 127 ust. 1 p.u.n. oraz art. 134 p.u.n.

W odniesieniu do ostatniego zarzutu kasacyjnego odwołującego się do art. 393 § 3 k.c. w zw. z art. 359 § 2² k.c. skarżący nie wskazuje wprost, jaki wniosek co do jego obecnych roszczeń wobec strony pozwanej miałby wynikać z naruszenia wskazanych przepisów. Art. 359 § 2² k.c. mógłby mieć zastosowanie w stosunkach między C. a M. Ł., w związku z czym, na podstawie art. 393 § 3 k.c., odnoszący się do niego zarzut miałby niewątpliwie znaczenie, gdyby strona pozwana dochodziła od C. roszczenia, które przysługiwało jej na podstawie umowy inwestycyjnej jako umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej. Konfiguracja podmiotowa w niniejszej sprawie jest jednak odmienna, a do spełnienia świadczenia na rzecz pozwanej spółki już doszło. Ponieważ spełniając to świadczenie C. wskazała, że zaspokaja zobowiązanie wynikające ze stosunku waluty, nie mogłaby obecnie

żądać jego zwrotu jako nienależnego z powodu wadliwości umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (stosunku pokrycia). Zauważyć bowiem należy, że zgodnie z art. 356 k.c. możliwa jest zapłata cudzego długu nawet wtedy, gdy spełniający świadczenie w ogóle nie był do tego zobowiązany. Sąd Najwyższy w składzie rozpatrującym skargę kasacyjną podziela nadto stanowisko wyrażone w kilkakrotnie przywoływanym już wyroku Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2017 r. (III CSK 122/16, OSNC 2018, nr 2, poz. 22), zgodnie z którym wadliwość stosunku pokrycia co do zasady nie jest źródłem roszczenia przyrzekającego (C.) o zwrot spełnionego świadczenia w stosunku do osoby trzeciej. W takiej sytuacji przyrzekający może żądać zwrotu świadczenia tylko od zastrzegającego (M. Ł.). W konsekwencji, jeżeli świadczenie było nienależne, bezpodstawnie wzbogaconym będzie zastrzegający, przy czym wzbogacenie może polegać zwłaszcza na umorzeniu długu zastrzegającego wobec osoby trzeciej (pозwanej spółki).

W związku z powyższym, mając na uwadze, że zaskarżone orzeczenie, mimo częściowo błędnego uzasadnienia, odpowiada prawu, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną.

O kosztach postępowania kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 108 § 1, 98 k.p.c. i 99 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. i art. 398²¹ k.p.c. Suma zwrotu kosztów równa jest wynagrodzeniu radcy prawnego w wysokości wynikającej z § 2 pkt 6 w zw. z § 10 ust. 4 pkt 2 oraz § 20 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (j.t. Dz.U. z 2018 r., poz. 265).

jw